

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ МОДИФІКОВАНИХ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Статья посвящается исследованию стилистических функций модифицированных фразеологических единиц библейского происхождения. Возможны такие структурные изменения библейских фразеологических единиц, как субституция, экспансия, редукция и деформация. Субституция, экспансия и деформация главным образом способствуют реализации эмотивной, экспрессивной и оценочной стилистических функций. Редукция библейской фразеологической единицы способствует созданию комического эффекта.

Ключевые слова: *библейская фразеологическая единица, фразеологическая модификация, стилистическая функция, субституция, экспансия, редукция, деформация.*

This article is devoted to the investigation of stylistic functions of modified phraseological units of biblical origin. There may occur such structural changes in biblical phraseological units as substitution, expansion, reduction and deformation. Substitution, expansion and deformation mostly assist in performing emotive, expressive and evaluative stylistic functions whereas the reduction of biblical phraseological unit helps in comic effect creating.

Key words: *biblical phraseological unit, phraseological modification, stylistic function, substitution, expansion, reduction, deformation.*

Явище фразеологічної модифікації досліджували І. Барц, Й. Гойзерманн, Й. Коргонен, А.М. Мелірович, В.М. Мокієнко, К.Д. Пільц, С. Пташник, В. Фляйшер, Н.П. Щербань та ін.

Фразеологічна модифікація – це явище рівня мовлення, оскільки тут йдеться про okazіональне вживання фразеологізму у конкретному мовленнєвому акті. Важливо розрізняти фразеологічні варіанти та фразеологічні модифікації. Перші – це лексичні одиниці, які піддаються лексикографічному кодуванню і їх можна розглядати на рівні системи мови, а другі – це okazіоналізми, які виявляються у конкретних мовних актах. Особливістю фразеологічних модифікацій є ще й те, що їм притаманна інтенціональність, оскільки у процесі перетворення узуальної фразеологічної одиниці в модифіковану автор має на меті досягнення певного прагма-стилістичного рівня [1: 116].

Термін “модифікація” доцільно вживати по відношенню до усіх можливих типів перетворень фразеологічних одиниць, як на рівні семантики, так і на рівні структурного складу фразеологізму. Слово “модифікація” (з лат. *modificatio, modificare*) означає “вимірювати”, “зважувати”, тобто порівнювати з певним еталоном задля встановлення відхилень. В процесі утворення фразеологічних модифікацій йдеться про перетворення на рівні семантики, незалежно від того, чи вони спричинені структурними перетвореннями базисної фразеологічної одиниці, чи впливами контексту – результатом обох випадків є певні зміни загального значення виразу, тобто – відхилення від узуального значення, отже, його модифікація [1: 114].

С. Пташник розрізняє два типи модифікацій. Перший тип – це семантичні перетворення, тобто такі фразеологічні модифікації, які базуються на заміні значення і торкаються плану змісту. Семантичне перетворення характеризується тим, що в результаті актуалізації фразеологізму в особливому контекстуальному оточенні відбувається ситуативне переосмислення узуального фразеологічного значення або поява конотативних семантичних відтінків. Другий тип – це структурно-семантичні перетворення – зміни фразеологічних одиниць, які торкаються їхньої зовнішньої структури, тобто плану виразу. Структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць пов’язані з різноманітними стилістично зумовленими відступами від вихідної

форми, які викликані конкретним призначенням фразеологізму і вносять суттєві нюанси у загальне значення фразеологічної одиниці [1: 119].

У нашому дослідженні використані наступні види модифікацій біблійних фразеологізмів (БФ):

- 1) *субституція*, тобто заміна базисного компонента БФ іншим, який відповідає текстовій ситуації;
- 2) *експансія* – поширення базисного компонента БФ шляхом введення додаткових компонентів;
- 3) *редукція* – скорочення БФ;
- 3) *деформація* – структурна перестановка базисних компонентів фразеологічної одиниці.

Розглянемо приклади функціонування БФ, модифікованих шляхом субституції базисного компонента.

У вербальному БФ *to live on the fat of the land* (розкошувати, жити у розкоші), який знаходимо у романі “Бог знає” Дж. Геллера, відбувається заміна базисного компонента *to live on* на *to eat: to eat the fat of the land*:

“Thus, there could be no room for them at any of the inns of Egypt until Joseph requested and secured from the Pharaoh pleasant pastures in the land of Goshen upon which the sons of Jacob, who was now also called Israel, could settle with their wives and their little ones and their tents and animals, and *eat*, as a grateful Pharaoh gave assurance, *the fat of the land*” [2: 38]. Даний фразеологізм вжито у розповіді царя Давида з метою експресивної аргументації думки оповідача, який дає схвальну оцінку вчинку фараона, який дозволив Йосифу, щоб його народ оселився на землі Гошен (Буття, 30: 22–24; 37–50).

Розглянемо вживання номінативно-комунікативного БФ *to wash one's hands of* (вмити руки, зняти із себе відповідальність), вжитого у романі “Понтій Пілат” із заміненним базисним компонентом *wash* на *tie*.

“Procula said nothing for the next minutes. Finally she asked, “If you had to judge the case over again, would you give the same sentence?”

With only a moment's hesitation, Pilate replied, "Yes, of course. I would have had to. My *hands were tied*".

"I thought they were *washed*, Pilate" [3: 245].

За допомогою заміни дієприкметника *washed* на *tied* автор надає експресивної наголошеності думці про негативний вчинок Пілата. Вживаючи у розмові Пілата з дружиною Прокулою дієприкметник *tied*, автор підтверджує думку про конформістську позицію префекта у суді над Ісусом Христом. Модифікація БФ призводить до досягнення максимальної виразності висловлювання. БФ виконує експресивну функцію вираження негативної оцінки дій Пілата.

Наступним прикладом субституції є модифікація субстантивного БФ *whited (painted) sepulchre* (ханжа, лицемір), здійснена шляхом лексичної заміни формальноархаїчного БФ *whited sepulcher* на *white-washed tombs*. Його вживає Прокула, дружина Понтія Пілата, у романі "Понтій Пілат" П. Маєра у розповіді про мудрість Ісуса Христа з метою вираження осуду фарисеїв: "How do you think? Then Jesus launched a bitter attack on them. 'Woe to you, scribes and Pharisees, hypocrites!' Then, I think, 'a brood of vipers'. Even '*white-washed tombs*', nice outside, decaying inside" [3: 198].

Зміна оцінної конотації, спричинена лексичною заміною компонентів БФ, супроводжується зміною стилістичного забарвлення. Експресивність звернення Ісуса Христа посилюється за допомогою контекстуальних синонімів *scribes* (книжники), *Pharisees* (фарисеї), *hypocrites* (лицеміри), метафори *a brood of vipers* (виводок гадюк) та антитези *nice outside – decaying inside*. Фарисеями називали тих іудеїв, які у III ст. до н.е. не визнавали нових культурних тенденцій, що несли загрозу домінуючого впливу старогрецької культури на іудаїзм, і твердо відстоювали свої погляди. БФ виконує експресивно-оцінну функцію, сприяючи вираженню осудження фарисеїв.

На сторінках роману "Бог знає" знаходимо такий приклад субституції БФ: *a man of Belial* із базисним компонентом *man*, заміненим на *children – children of Belial*, у зверненні Самуїла, останнього великого судді Ізраїлю, до

амонитян, що зневажили царя Саула і не принесли йому подарунків: “*Filthy children of Belial*, Samuel called the people who rejected Saul because they did not see how such a man could save them. These despised Saul and brought him no presents, and Saul went home to Gibeah and held his peace until the Ammonites came up and encamped against Jabesh-gilead” [2: 148].

У даному випадку БФ виконує емотивну функцію, виражаючи гнів Самуїла. Структурна заміна БФ та прикметник з негативною конотацією *filthy* сприяють посиленню експресивності вираження гніву Самуїла.

Тепер розглянемо функціонування модифікації БФ за рахунок експансії, спричиненої вклинюванням слова у фразеологічну одиницю, яке модифікує фразеологічний зворот, розкладаючи його на частини.

У романі “Бог знає” ми тричі зустрічаємо адвербіальний БФ *from Dan to Beersheba* (від одного кінця країни до іншого, на великій відстані). З історії відомо, що Дан, територія, яка належала племені Дана, і місто Лаїс (Лаїш) чи Ласем (Лешем) знаходилися на крайній півночі Ізраїлю. Дан був самим північним із ізраїльських міст. Тому БФ “від Дана до Вірсавії” означало “від одного кінця країни до іншого”.

“I went ahead anyway, for I needed the records to facilitate conscription and taxation. The Devil made me do it. And there died of the people *from Dan even to Beersheba* seventy thousand men and women, and children too. When I saw the angel that had smote the people stretch out his hand upon Jerusalem to destroy it, I repented myself of the evil and cried out in panic...” [2: 253].

БФ *from Dan to Beersheba* надає експресивності словам Давида, що розповідає про перепис населення з метою оподаткування та рекрутського набору. Протагоніста вразила висока смертність населення. Експресивність вираження його розчарування експліцитно передається за допомогою вклинювання інтенсифікуючої частки *even* в номінативний адвербіальний БФ *from Dan to Beersheba*, інверсії *And there died of the people from Dan even to Beersheba seventy thousand men and women, and children too* та гіперболи *seventy*

thousand men and women and children. БФ виконує експресивну функцію інтенсифікації вираження розчарування протагоніста.

У наступному прикладі вживання БФ *from Dan to Beersheba* знову спостерігаємо експансію: “This time I was the one in a temper. “A lie, a lie, a barefaced and unconscionable lie!” I shouted at him with such volume that I expected the whole country to hear, ***from Dan all the way even to Beersheba***. “That’s plain horseshit, Joab. Why in the world did you have to kill him now?” I kept my hand on the hilt of my sword as I took him to ask...” [2: 229].

Тут БФ *from Dan to Beersheba*, доповнений *all the way even*, є уточненням гіперболи *the whole country* та сприяє інтенсифікації емоційного стану Давида, розлюченого повідомленням Йоава, його небожа, що убив полководця Авеніра на очах у царя.

Втретє БФ *from Dan to Beersheba* вжито у промові відданого слуги Давида, Хусія до Авесалома, сина Давида, що повстав проти батька. Хусій перейшов у табір Авесалома і для того, щоб виграти час, закликав його не розпочинати воєнних дій проти батька, поки під його знамена не збереться весь народ Ізраїлю: “...There is a slaughter among the people that follow Absalom”, and he will be filled with fright. And he also that is valiant, whose heart is as the heart of a lion, shall utterly melt, for all Israel knoweth that thy father is a mighty man, and they which be with him are valiant men. Therefore I counsel thee to wait, that all Israel be generally gathered unto thee, ***from Dan even to Beersheba***, as the sand that is by the sea for multitude” [2: 321].

У даному контексті номінативний адвербіальний БФ, якого вжито з вклиненою інтенсифікуючою часткою *even*, виконує функцію уточнення, сприяючи інтенсифікації переконливості протагоніста, та підтверджує метонімію *all Israel* (мається на увазі весь народ Ізраїлю).

У трьох наведених прикладах частка *even* модифікує БФ *from Dan to Beersheba*, розкладаючи його на компоненти *Dan* та *Beersheba* з метою інтенсифікації експресивності висловлювання.

Тепер перейдемо до розгляду функціонування редукованих БФ.

Субстантивний БФ *David and Jonathan* (нерозлучні друзі) іронічно переосмислюється Дж. Геллером у розмові головного персонажа Давида із Йоавом у романі “Бог знає”:

“Why shouldn’t I marry the king’s daughter Michal?” “I thought *Jonathan* was the one you loved.” I was jolted. “Are you crazy?” I demanded. “Where the hell did you ever get that idea?” “From *Jonathan...*” [2: 135] (I Samuel, 18: 1; 19: 2). У цьому прикладі редукція структурної форми БФ до біблійного імені *Jonathan*, що супроводжується грою слів, сприяє створенню комічного ефекту.

Із Біблії відомо, що Давид та Йонатан були близькими друзями. Йоав поглузував із Давида, порівнявши дружбу із коханням. Іронія, заснована на грі слів, звучить у відповіді Йоава: “I thought *Jonathan* was the one you loved” на здивування Давида: “Why shouldn’t I marry the king’s daughter?” У наведеному мікроконтексті БФ насамперед виконує функцію створення комічного ефекту.

Редукований до компоненту *ark*, номінативний субстантивний БФ *Noah’s ark* (Ноевий ковчег, спокійне, безпечне місце), складовою частиною якого є антропонім *Noah*, вжито у тексті роману “Мойсей і десять заповідей” П. Ілтона та М. Робертса для інтенсифікації порівняння порятунку євреїв під час втечі від єгиптян із порятунком Ноевої родини під час всесвітнього потопу. Антропонім *Noah* став символом праведності і непорочності.

У романі БФ виконує емотивну функцію, виражаючи відчай євреїв-втікачів, що опинилися перед морем та не знали, як їм переплисти його: “And when, except in legends and old lore, had man been able to walk on the surface of the sea? *Noah*, the man of prudence, had built an *ark* to carry him through the flood. Where was their ark?” [4: 270] (Genesis, 6: 13–22). Збереженню символічного значення *ark* (“порятунок, безпека”) сприяє вживання займенника *their* у питальному реченні *Where was their ark?*

У. Стайрон у романі “Сповідь Нета Тернера” вводить біблійне прислів’я *The glory of young men is their strength and the beauty of old men is their gray hair* (окраса юнацтва – їхня сила, а пишність старих – сивина) у пряму мову проповідника Епса спочатку у редукованій формі *A young man is beauty and*

sweetness, а потім у повній структурній формі, замінюючи компонент *hair* на *head*: “But a young man ... *A young man is beauty and sweetness*. He said eat thou honey, because it is good, and the honeycomb which is sweet to thy taste. Eat thou honey. That right, my boy? He said *the glory of young men is their strength and the beauty of old men is the gray head*. He said when thou liest down thou shalt not be afraid, yea, thou shalt lie down. Yes, boy? *Hope deferred maketh the heart sick but when the desire cometh, it is a tree of life. The true root and the tree of life, praise God*” [6: 230] (Proverbs 5: 3–5; 13: 12; 20: 29).

Субституція базисного компонента сприяє інтенсифікації експресивності за рахунок метонімії *gray head (hair)*. Експресивності висловлюванню настанов проповідника Епса надають повтор *a young man*, передане його словами редуковане прислів'я *A young man is beauty and sweetness* та номінативний субстантивний БФ *the tree of life*, утворений на основі метафори *the tree of life – wisdom* (мудрість) та прислів'я *Hope deferred maketh the heart grow sick: but when the desire cometh, it is a tree of life* (Proverbs, 13: 12) (задовга надія – недуга для серця, а бажання, що сповнюється, – це дерево життя), введене у незмінній структурній формі з метою повчання мудрості, настанови молодому невільниківі Нету.

У даній комунікативній ситуації біблійні прислів'я виконують дидактичну та експресивну функції.

У романі У. Стайрона “Лягай у темряву” ми стикаємося з випадком редукції прислів'я *Pride goeth before destruction, and a haughty spirit before a fall* (Proverbs, 16: 18) до одного слова *self-destruction*. Така редукція призводить до переходу прислів'я у біблійну алюзію.

В уривку з монологу Пейтон: “Only guilt could deliver me into this ultimate paradox: that all souls must go down before ascending upward; only we most egregious sinners, to shed our sin in *self-destruction*, must go upward before the last descent” [5: 367].

Редуковане прислів'я виконує емотивну функцію, сприяючи вираженню великого розчарування героїні своїм становищем у суспільстві. Той факт, що

Пейтон свідомо відносить себе до страшених грішників, свідчить про її усвідомлення свого духовного падіння. Експресивності висловлюванню надають метафора *to shed our sin in self-destruction*, антитези *go down – go upward, ascending – descent*, прикметник з негативною конотацією *egregious* (страшений), що інтенсифікує значення лексеми *sinner*, двократний повтор модального дієслова *must* до *go*, що сприяє вираженню вимушеності фатального вчинку героїні – самогубства.

Прагматичний ефект прислів'я, зміненого шляхом редукції, зумовлений тим, що така модифікація безпосередньо пов'язана зі змістом тексту. Вона будується на використанні конотативного компонента прислів'я, закладеного в семантиці цих знаків непрямої номінації.

Тепер перейдемо до розгляду функціонування модифікованих БФ шляхом деформації, або перестановки компонентів БФ.

Деформуючи субстантивний БФ *David and Jonathan* за допомогою перестановки *Jonathan* на перше місце, У. Стайрон характеризує Нета Тернера і його єдиного друга Віліса, які були відданими один одному настільки, що Нет одного разу відчув плотський потяг і пригорнув друга.

У мікроконтексті Нет згадує про взаємну приязнь біблійних персонажів Давида та Йонатана, порівнюючи свої стосунки із Вілісом з тими, які були між біблійними прототипами: “The soul of *Jonathan* was knit with the soul of *David*, and *Jonathan* loved him as his own soul” [6: 201]. Тут структурно деформований БФ виконує функцію вираження почуття надмірного взаємного захоплення друзів.

Проте у романі “Сповідь Нета Тернера” він набуває негативної конотації через те, що дружба переросла у нездорове захоплення протагоніста, який намагався виправдати свою поведінку шляхом порівняння своїх стосунків із другом зі стосунками між біблійними персонажами.

У романі “Бог знає” Дж. Геллера оповідач, цар Давид, вдається до перестановки базисних компонентів у структурі субстантивного БФ *balm in (of) Gilead* (втіха, заспокоєння), вміщуючи його у порівняльну конструкцію з метою

експресивної передачі роздратування протагоніста потребою спорудження вівтаря Богові у Єрусалимі: “I was not certain whether I was talking to the angel or talking to God. Either way, God pointedly refrained from answering me, and blandly addressed the angel instead, saying, “It is enough. Stay now thy hand.” The city of Jerusalem was saved by a hair. And through my prophet He told me: buy the threshing floor on which the angel had stood and rear an altar. That was all it took in the end to appease our angry Deity, another goddamned altar. He needed that altar? Like *Gilead* needs *balm* and Heshbon fish pools. What does He want with so many altars? It was a stupid thing to do, for both of us, God and me” [2: 254].

У даному мікроконтексті звучить роздратування Давида. Воно виражене за допомогою прикметника *angry* до лексеми *Deity* (= *God*), що передає негативну емоцію (розлючений), пейоративного прикметника *goddamned* (клятий) до лексеми *altar* (вівтар). Вираження недоцільності спорудження вівтаря посилюється прикметником *stupid*, що експліцитно підтверджує оцінку ситуації Давидом як глупої. БФ виконує емотивну функцію, виражаючи роздратування.

У романі У. Стайрона “Сповідь Нета Тернера” внаслідок перестановки місцями компонентів *the wheat* та *the chaff* набуває філософської глибини та генералізації номінативно-комунікативний фразеологізм *to separate the chaff from the wheat* (відокремити кукулість від збіжжя), що є синонімічним варіантом БФ *to separate the husk from the grain*, поданому у словнику О.В. Куніна [7].

“I looked steadily at Gray, thinking that he was no better, no worse – like most white men he had a lively runaway mouth – and Scripture leaped to my mind like a banner: He multiplieth words without knowledge, who keepeth his tongue keepeth his soul. But finally I said again only: “It was *to separate the wheat from the chaff*” [6: 35], і виконує експресивну функцію вираження Нетової оцінки мети повстання. Даний БФ бере початок із притчі про кукулість і збіжжя (Матвій, 13). У. Стайрон уводить БФ у мову Нета Тернера для того, щоб допомогти читачеві збагнути мотиви поведінки чорношкірого проповідника. Слова *wheat* і *chaff*

ужито в тексті роману метафорично. Наведений БФ виконує функцію створення підтексту.

Будучи алюзією на євангельський текст, де Ісус Христос говорить, що Царство Небесне подібне до чоловіка, який посіяв добре насіння (добре насіння – це сини царства, а кукіль, який посіяв диявол – сини лукавого), БФ *to separate the wheat from the chaff* сприяє розкриттю мотивів поведінки протагоніста. У розумінні Нета Тернера у світі співіснували, як кукіль і пшениця, погані і добрі люди, гнобителі і раби. Тому, вживаючи БФ, він на перше місце ставить *the wheat* для того, щоб підтвердити свою думку про те, що він хотів відокремити саме добрих людей – пригноблених рабів. Завдання чорношкірого проповідника полягало у викоріненні куколя, тобто у праведному суді над рабовласниками Півдня, які не дотримувалися християнської заповіді про любов до ближнього.

Модифікації БФ у нашому дослідженні спричинені такими видозмінами структури, як субституція, експансія, редукція та деформація. Субституція сприяє реалізації емотивної, експресивно-оцінної функції та супроводжується у тексті романів вживанням контекстуальних синонімів, метафори, антитези. За допомогою субституції комунікант надає експресивної наголошеності думці. Експансія головним чином сприяє виявленню експресії, оскільки внаслідок вклинювання слів у структуру БФ відбувається розклад БФ на окремі компоненти, що отримують вихідну семантику. Редукція БФ може спричинити виникнення комічного ефекту, може виконувати функцію поглиблення контекстної ситуації, оскільки декодування семантики такої модифікованої БФ пов'язане зі змістом тексту роману. Деформація структури БФ сприяє посиленню експресивності вираження емоцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пташник С. Фразеологічні модифікації: термінологічні проблеми // Вісник Львівського університету. Серія: іноземні мови. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. – 2001. – № 9. – С. 112 – 119.

2. Heller J. God Knows. – New York: Simon and Schuster, 1997. – 356 p.
3. Maier P. Pontius Pilate. – Wheaton: Tyndale House Publishers, 1981. – 366 p.
4. Ilton P., Roberts M. Moses and the Ten Commandments. – New York: Dell Publishing Company, 1956. – 320 p.
5. Styron W. Lie down in Darkness. – New York: A Signet Classic, 1960. – 382 p.
6. Styron W. The Confessions of Nat Turner. – New York: A Signet Book, 1968. – 404 p.
7. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – Москва: Гос. издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – 1455с.
8. Библейская энциклопедия. – Москва: Российское библейское общество, 1996.– 352 с.
9. Біблія: Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. – Київ, 1988. – 1523 с.
10. Holy Bible. New Revised Standard Version Containing Old and New Testaments.– Grand Rapids: Zondervan Bible Publishers, 1990. – 1412 p.